

ÇİZGİ: TASARIMDA TEMSİL DİLİ

Nil Sena ERSOY^{1*}, Ufuk ULUSOY²,

^{1*} Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, İstanbul, Turkey.

nilsenaersoy@gmail.com, ORCID: 0009-0005-5142-2953

² Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, İstanbul, Turkey

ufuk.ulusan@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1514-6742

Özet

Çizgi, noktanın aralıksız hareketinden doğan kavramdır. Mesafenin derinlik ve genişliğine gitmeden, uzunluk yönünde giden noktalar bütünlüğüdür. Bir sınır belirleyici olarak da değerlendirilebilir; çizgi bir ifade ve iletişim aracıdır, dolayısıyla tasarımın yapı taşıdır. Bu araştırmanın amacı tasarımda temsil dili olarak kullanılan çizginin tarihsel gelişim sürecine dair benzer kaynakların incelenmesi ve ilgili bilgilerin kullanılması yoluyla oluşturulan literatür taramasına dayanmaktadır. İnsan, diğer canlılarla karşılaştırıldığında sınırlı sayılabilecek bedensel imkanlarına rağmen, zihinsel becerilerinin getirdiği avantajları kullanarak hayatta kalmıştır. Kendinden farklı canlılardan elde ettiği bilgilerle çizginin bu yoğun ifade gücünü kullanmış ve oluşturduğu tasarımlarla kendine fayda sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çizgi, Çizme Eylemi, Yaratıcı Düşünce, Antropoloji, Paleontoloji

LINE: REPRESENTATION LANGUAGE IN DESIGN

Abstract

A line is a concept born from the uninterrupted movement of a point. It is a continuum of points moving in the direction of length without extending into depth or width. A line can also serve as a boundary-defining element; it is a medium of expression and communication, and therefore, a fundamental building block of design. This research is based on a literature review formed by examining similar sources and using relevant information on the historical development of the line as a representational language in design. Humans, despite relatively limited physical capacities compared to other living beings, have survived by leveraging the advantages of their mental abilities. Using the powerful expressive potential of the line, informed by knowledge gathered from other life forms, humans have created designs that have benefited their own existence.

Keywords: Line, Act of Drawing, Creative Thinking, Anthropology, Paleontology

1. GİRİŞ

Tasarım öğelerinden biri olan çizgi, içerdiği anlatım gücü ile kuşkusuz çok şey ifade eder. Bir ifade ve iletişim aracı olarak tüm zamanlarda yerini korumuştur. Mağara duvarlarından bu güne kadar her çağda görsel iletişim adına ilk başvuru alanı eleman olarak karşımıza çıkmıştır çizgi.

Çizgi, hayatın tamamen içinde fakat bir o kadar da dışındadır. O. Haşlakoğlu (2020, 2021) Sanat Felsefesi ve Estetik Yazıları'nda şöyle ifade ediyor: "... çünkü hiçbir biçimde doğada ya da yapay nesnelere çizgiyi anımsatan benzerlikler (çatlaklar, kılcal damarlar, kenarlar, derzler vs.) dışında kendi içinde bulunmuyor." Bu durumda doğada olmamasına rağmen insanların onu icat etmeleri ancak düşünsel/kavramsal bir yapılandırma ile mümkün olduğu için çizginin soyutluğundan bahsetmek yanlış olmaz fakat çizgiyi kullanarak elde edilen her şey bir imge haline gelerek somut anlam kazanmaktadır.

Bu araştırmada tarihte bir tür olarak insanın çizgi ile olan ilişkisi incelenmiştir. Çizgi bağlamında yaratıcı düşünce, "atalarımızda ortaya çıkan ve zaman içinde evrim geçiren" yeteneklere dayanmaktadır. Yaratıcılığımızı anlamamızın yolu, insan düşüncesindeki ilk devrimin gerçekleştiği dayanağı bilmektir. Paleontologlar, insanlarla hayvanlar arasındaki farkın insanların alet kullanma yetenekleri olduğunu belirtmişlerdir. Doğadaki çoğu canlı belirli fiziksel özellikleri barındırması ya da o özelliklere süreç içinde sahip olması sayesinde hayatta kalabilmişken, tersine insan gözlemleyerek doğadan edindiği bilgiyle hareket etmiş ve doğayla uyumlu olabilmiştir. Tasarım sayesinde kendinden farklı varlıklardan edindiği bilgilerle insan, kendine yarar sağlayacak kendinin dışındaki malzemeleri oluşturabilmiştir.

İnsan haricindeki canlılarda çizme eylemi yoktur. Bu durum kendi bedenleri haricinde bir araç kullanmıyor olmalarından dolayıdır. İnsan, diğer canlılarla karşılaştırıldığında sınırlı sayılabilecek bedensel imkanlarına rağmen, zihinsel becerilerinin getirdiği avantajları kullanarak hayatta kalmıştır. İnsanın soyutlaması bir tekrar içermez ve her sorunda özgün/biricik çözüme ulaşabilme becerisine sahip olması yaratıcılık ve icat/keşif sıfatlarının insana ait olduğu çıkarılmaktadır. Bunun yanında çizime gerek duyulmadan parmak ya da elle işaret şekilleri sayesinde ortaya çıkan bir bakış açısı da bulunmaktadır.

Tasarım perspektifinde temsil dili olan çizginin her yönüyle irdelenmesine yönelik bir çalışma olması açısından araştırmanın önemli olabileceği düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma literatür taraması sonucu belirlenen bir içerik doğrultusunda yürütülmüştür. Bu çalışmada benzer kaynakların incelenmesi ve ilgili bilgilerin kullanılması yoluyla yapılandırılmış bir yol izlenmiştir.

3. İNSANLIK TARİHİ VE ÇİZGİ BAĞLAMI

Tarih öncesinin daha çok erişim sağlanabilen dönemleri prehistoria olarak bilinmektedir. Paleontoloji ve zoolojinin ortak alt dalı olan tarih öncesi antropoloji, ilk insan kalıntılarıyla da ilgilenmektedir. Fakat antropoloji, insana bakarak aslında insanın yaşamıyla ilgilenir; dolayısıyla; zamanın kültürüne ve gelişimine de ışık tutmaktadır ve yeni türlerin gelişmesindeki nedenleri, fiziksel ve çevresel faktörleriyle birlikte ele alarak bunlar arasındaki bağlantıları kurmaktadır.

Tarih boyunca gelişme, 'türler içinde çoğalarak süregelebilen' şeklinde bir kriter olarak betimlenebilir. "İnsana özgü yaratıcı düşünce, "atalarımızda ortaya çıkan ve zaman içinde evrim geçiren" yeteneklere dayanır. Bu nedenle yaratıcılığımızı anlamak için, insan düşüncesindeki ilk devrimin gerçekleştiği dayanağı bilmek önemlidir.

“Zeka dünyaya ilk defa Homo Sapiens ile gelmedi. Paleontologlar, geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında, ilk defa bir milyon yıldan daha yaşlı ve küçük beyinli insan benzeri canlılar olan hominid fosillerine rastladıklarında, insanlarla hayvanlar arasında o zamana kadar keskin olan çizgi bulanıklaştı. İnsanların alet kullanma yetenekleriyle ayırt edildiğini belirterek onu yeniden tanımlamaya çalıştılar” (Klein, 2022).

Klein (2022), Senegal’in güneydoğusundaki Fongoli savanasından, ama yalnızca oradan, şu sahneleri aktarmaktadır: “Şempanzeler taze ağaç dallarını kırar, üzerindeki bütün yaprakları temizledikten sonra dalların uçlarını dişleriyle keskinleştirir. Bu şekilde ortaya çıkan mızraklarla Afrika lemurlarını, o ıslak burunlu, minik maymunları avlarlar.” Bu sayede insanları diğer hayvanlardan ayıran özelliğinin alet yapma ve alet kullanma yetenekleri olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Doğanın bir parçası/üyesi olarak insanın, doğadaki evrim ve beşeri olan kültür arasında köprü oluşturduğu; aynı zamanda da doğadaki evrimle kendi yarattığı kültürün direkt kendisi olduğu çıkarımlanabilir.

Doğanın kendi gelişimi, içinde bulundurduğu türlerin yaşama elverişli koşulları edinebilmesi ve besin zincirinde kendine yer bulabilen canlılar olması dolayısıyla çoğalabilen türlerden meydana gelir. Doğanın kendisi, sürekli bir ilerlemeye tabiidir. İnsanın tarihsel anlamda ilerlemesi, kendi kendini adapte edebilen ve böylece çoğalarak bu modifikasyon yetilerini güçlendirebilen bir tür olarak insan tarihi boyunca belli evrimler sonucu kendini yaratışı şeklinde ifade edilebilir.

Doğadaki çoğu canlı belirli fiziksel özellikleri barındırması ya da o özelliklere süreç içinde sahip olagelmesi sayesinde çeşitli iklimlerde yaşamını sürdürür. Bunun aksine insan gözlemleyerek doğadan edindiği bilgiyle hareket eder ve doğadan edindiği post, yün benzeri malzeme aracılığıyla kendisinin doğayla olan uyumunu sağlar. Soğuktan korunmanın doğayla ilişkisinin yanında buna hayvanların barınma ihtiyacında yaptıkları eylemler de örnek gösterilmektedir. Pençe, toynak, gaga benzeri uzuvlara sahip canlılar genellikle soğuktan korunmak ve barınmak amacıyla ağaç, toprak, kum gibi ortamları kazarak içinde saklanırlar. İnsan zamanla kendinde olmayan uzuvları doğanın bir mimetik (doğadan taklit) tekrarı olarak kendine mal eder. Kazma kürek benzeri, keskin ucu olan sopalarla kendine barınak yapar.

Tasarım özelinde bu mimesis durumu taklit etmenin ötesine de geçerek doğayı kendine temellük etmesiyle birlikte, kendini var etme/tesis etme durumuna dönüşür.

İnsan doğa üzerinde hüküm kurarak, tasarım (uzun vadeli düşünme) fiili aracılığıyla onda hakimiyet sağlamaya çalışmaktadır. Kendinden farklı varlıklardan edindiği bilgilerle insan, kendine yarar sağlayacak daha verimli ve daha seçilmiş kaynaklar geliştirir. Yukarıda verilen örneklerden de farkedileceği üzere hayvanlarda bulunan ‘doğayla uyumlu’ uzuvlar, yani doğadan taklitle kendine kattığı kürek benzeri tırnakları veya kalın postu insanda mevcut değildir.

Bir uzvun ya da fiziksel özelliğin gelişebilmesi için kuşaklar geçmesi gerektiği bilinmektedir. Babadağ (2021), yararlı mutasyon meselesine değinmektedir. “Aristotelesçi perspektife göre, kuşun kanadının uçmaya yaraması örneğinde olduğu üzere o şeyin doğasının açıkça görülebileceği, sadece onun yapabildiği ayrıcalıklı aktivite işlevdir. Benzer yaklaşımda bulunan Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829), işlevlerin amaçlı olarak canlıya verildiğini veya canlı tarafından edinildiğini iddia eder. Bir kere edinilmiş olan işlev Lamarck’a göre ilk nesilden hemen sonra diğer nesillere genler vasıtasıyla aktarılırlar. Anlaşıldığı üzere Aristotelesçi amaçlılık Lamarck düşüncesinde evrimin merkezinde yer alır. Ancak bu fikrin yanlış olduğu, bir organın şans değişimlerine maruz kaldığı, bu fırsatı yararlı bir biçimde kullanmış olanların seçim vasıtasıyla hayatta kaldığını ve bu yolla değişmiş olan mutasyonun nesilden nesile aktarıldığı kanıtlanmıştır (Schrodinger, 1999, s.135). İtiraf etmek gerekir ki Lamarckçı görüşte ikna edici bir yan vardır. Gerçekten bir özelliğin (organ veya herhangi bir nitelik) yararlı kullanılmasını kendine ekleyen canlı varlık, bu eklediği özelliği nesiller boyu derece derece düzelterek aktarmış olmasında nedensel bir bağ kurmak mümkündür. Bu noktada biyolojik evrim devreden çıkar ve yerine kültürel evrim girer. Yapılanın öğrenilmesi ve öğrenilenin hafızada tutulması ve bunun bir yolla (işaret dili, mimetik tekrar veya gösterme, jest veya sözlü dil) aktarılması kültürü oluşturur. Şöyle demek mümkündür; biyolojik evrim canlıya (sürekli olarak) seçenekler sunar, canlı bunu bir fırsat olarak kullanarak onu yaşamsal bir koza çevirir. Bu koz ona varolma mücadelesinde avantaj sunar. Dolayısıyla seçim tercihini bu canlı tarafından kullanır. Yaşamda tutunan canlı, avantaj haline gelen fiziksel kozunu kalıtım yoluyla, onu fırsata çevirmeyi de kültürel evrim vasıtasıyla sonraki nesile aktarır.”

“İnsanın donatımı ve savunma araçları kendi vücudunun dışındadır; insan bunları bir kenara bırakabilir ya da dilediğince kullanabilir. Kullanımı babadan oğula geçmez, ama kişinin bağlı olduğu sosyal gruptan, yavaş

yavaş öğrenilir. İnsanın sosyal mirası daha dünyaya geldiği an yavaş yavaş öğrenip edindiği gelenekleridir. Kültürel ve geleneksel değişimler, bunları yaratan ve uygulayan insanların bilinçli karar ve seçimleriyle başlatılır, yönetilir ya da ertelenir. Herhangi bir buluş, gözlerde gelişigüzel oluşmuş bir değişimin sonucu değil, o buluşu yapanın ancak gelenek yoluyla edindiği denemelerin yepyeni bir birleşimidir (sentezidir)” (Childe, 1936).

Burada deneme kelimesi aktarılmaya çalışılan çizme eyleminin tasarımdaki temsil yapısı olarak önemine dikkat çekmektedir. İnsan-doğa ikililiğinin, çizgi ve çizme eylemi üzerinden bu ikililiğin insana özgü olması durumudur. İnsan dışındaki canlıların hiçbirinde çizme eylemi görülmemektedir. İstemsiz, güdüsel olan biçim verme eylemi buradaki düşünceyle birbirine karıştırılmamalıdır. Buradan çıkarılacak sonuç, insan haricindeki canlıların çizmemesinin ve çizememesinin nedeni, istisnai örnekler haricinde, kendi bedenleri dışından bir araç kullanma gereksinimi duymuyor olmalarıdır. Dolayısıyla bu noktada araştırmanın asıl konusu olan çizme eyleminin bir araca gereksinim duyuyor olması çizginin tasarımla olan iç içeliğini bir kez daha vurgulamaktadır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere insan kendinde var olmayan araçlarla bir takım hayatta kalma ortamı sağlayabilmekte ve bu araçları ‘çizebilmesi için de tasarlayabilmesi’ kabiliyetine yalnızca kendisi sahiptir. Dolayısıyla tasarlayıp çizmesi, tasarlamak için de çizmesi, yani imgelemesi gerekmektedir.

İnsan, hayatta kalmak için ve günümüz için konuşmak gerekirse, aktarım (iletişim) yapmak için hem kendini hem de etrafını araçsallaştırma gereksinimi duymaktadır. Buradan da hareketle tasarım dendiği anda çizgi, çizgi dendiği anda tasarım/tasarlama faaliyeti akla gelmektedir.

Canlılar gelişmeye devam ettikçe sinir sistemi daha çetrefilli hale gelmektedir. Çeşitli değişkenleri saptayacak şekilde ileri yönde gelişerek bağlantıları çoğalmaktadır. Sinir sisteminin içinde aynı zamanda kasların da bağlı olduğu motor sinirler de gelişime uğradıkça aslında canlıdaki hareketlerin çeşitliliği de bu yönde gelişir denebilir. Böylelikle de bu gelişmenin ateşini fitilleyen dış etkenler değişiklik gösterdikçe canlı, davranışlarını (hem dışavurumsal hareketler olarak hem de evrimsel nitelikler olarak anlaşılabilir) ayarlayabilir hale gelebilir.

Childe (1936) kitabında, “Elefas türünün bazı üyeleri Buz Çağı’nın koşullarına kendi uyumlarını sağlayarak Elefas primigenyus türünü oluşturdu, Homo Sapiens türü ise aynı koşullarda nesnel kültürünü geliştirerek yaşamını sürdürmüştür. Gerek biyolojik gelişim gerekse kültürel gelişme çevreye uyum olarak kabul edilebilir. Çevre ise, canlıların içinde yaşadıkları koşulların ve durumun tümüdür, yalnızca iklimi (sıcak/soğuk, nem ve rüzgar) ve dağ, deniz, ırmak, bataklık gibi fizyojeografik unsurlarla besin, düşman hayvanlar gibi etkenleri, insanlar içinse sosyal gelenekler, töreler ile yasalar, ekonomik durum ve dinsel inançları içerir.” şeklinde fil türünün (lat. Elephantidae) üzerinden evrim karşılaştırması yapmaktadır, yaklaşık beş yüz bin yıl önce Asya ve Avrupa’da yaşanan buzul çağında şu anki fillerin atası niteliğindeki fillerden bahsetmektedir. Bu filler soğuk hava koşullarından korunabilmek adına öncelikle sırt kısımlarına ve daha sonra (kuşaklar sonra) bütün vücutlarına yayılacak şekilde kürk edinmişlerdir. Childe (1936), bugünkü isimleriyle mamut (lat. Mammuthus) olarak tabir edilen bir türe doğru evrim geçirdiklerini aktarmaktadır; buradan hareketle de insan türünün evriminin gereksinimleri ve öğeleri ile diğer canlı türlerinin evrim gereksinimlerini ve öğelerini karşılaştırmaktadır. Ne var ki, Childe’a, (1936) göre bu farklılıklar neticesinde insan türü de mamut türü de buzul çağına uyum sağlamayı başarmışlardır ancak son buzul çağından itibaren mamut türü yok olmuştur (MÖ 8000). Hava koşullarının değişmesiyle doğasına uyumlu hale gelen mamutların işe yarayan uzuvları ve fiziksel, fizyolojik özellikleri artık önemsiz hale gelerek fazlalık halini almıştır. Diğer yandan insan araçsallaştırdığı doğayı kullanıp kullanmama becerisinin kendinde olduğu bilinciyle kendine araç geliştirmeye devam etmiştir. Dolayısıyla belli etkenlere maruz kaldığında adaptasyondan (kalıtsal olan özellikler) ziyade modifikasyonun (kalıtsal olmayan özellikler) uzun vadede işe yaradığı söylenebilir. Değişken koşullara ayak uydurma durumu insanın sinir sistemi ve nörolojik yapının gelişmesi ile açıklanabilmektedir.

Ateş, ev, bıçak gibi nesnelere, insan bedeninde var olmayan fakat insanda var olan bilginin bir yansımasıdır şeklinde yorumlanabilir. İnsan, diğer canlılarla karşılaştırıldığında sınırlı sayılabilecek bedensel imkanlarına rağmen, zihinsel becerilerinin getirdiği avantajları kullanarak hayatta kalmıştır. Günümüz koşullarını düşündüğümüzde de insanın zihinsel zekası sayesinde geliştirilen bilgisayarlar da hayatımızı çok fazla kolaylaştıran nesnelere değil midir? Bu gibi örnekler sayısız olarak çoğaltılabilir durumdadır.

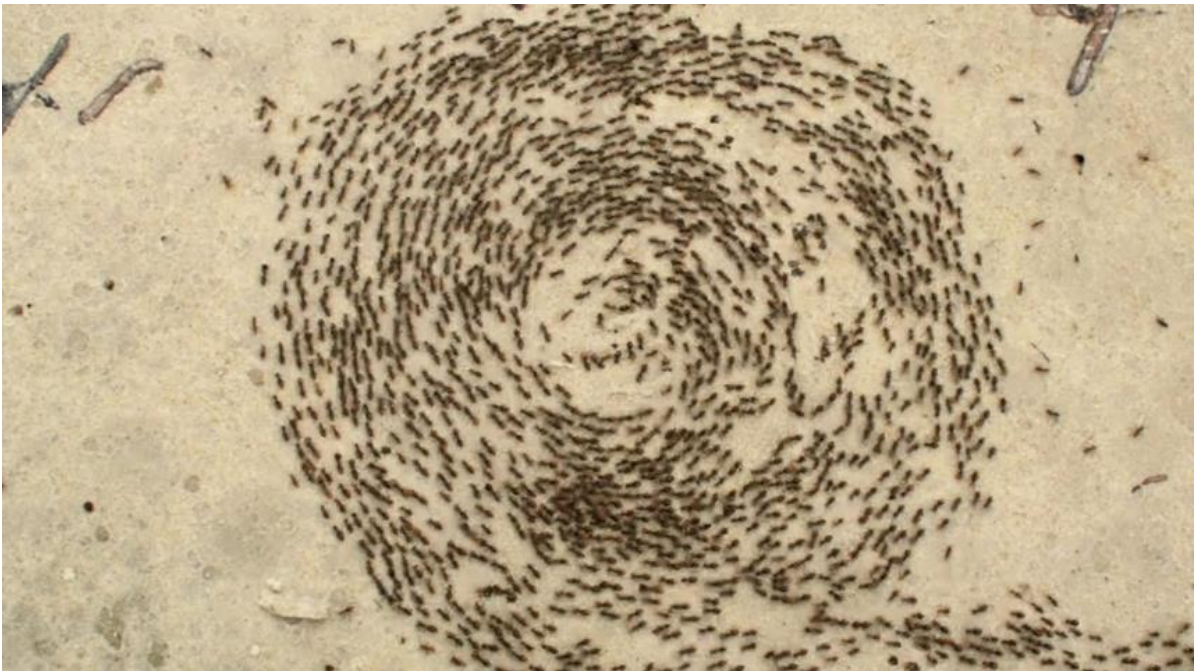
“Dürbün biçimi görüş” şeklinde adlandırılan görme biçimi hakkında Davidson (2018), şu bilgiyi sunmaktadır: “Gelişiminin başında olan insanın atası da dahil olmak üzere bütün insanlar, iki göz kullanarak tek bir resim görmektedir; buna karşın diğer memeliler iki resim görmektedir. Gözlerin resimleri topladığı noktadaki kaslar, nesnelerin düz ve derinliksiz görüleceği halde somut ve derinlikli (stereoskopik) görmeyi sağlamaktadır.” Dolayısıyla da bu özelliğin yokluğunda, insan özelinde konuşulduğunda, alet yapımı için beyin-göz-el ilişkisi tam kurulamayacağından başarısız olunacağı düşünülmektedir. Bu noktada da araştırmada ilişkisi kurulmak istenen beyin-göz-el ve çizme eyleminin soyut düşünceyle olan bağlantısı çıkarımlanabilir.

4. SOYUT/KAVRAMSAL DÜŞÜNMENİN İLK İZLERİ

Childe (1936), “soyut düşünme” yeteneğinin yalnızca insana özgü olduğunu savunmakla birlikte dile bağlı olduğunu düşünmektedir; nesneye isim vermenin de bir “soyutlama” olduğunu dile getirmektedir.

Haşlakoğlu (2020), “Örneğin, bir arı topladığı çiçek özünü salgıladığı bir enzimle kendi bedeninde kimyevi yolla oluşturduğu bal bir yana, onu depolamak için fiziksel olarak petek yaparken kullandığı altıgen biçimle, doğrudan soyut ilkelerle hareket etmiş olmuyor mu? Dahası altıgen bir geometrik şekil kullanarak yapılan petek, örneğin, malzemeye biçim vermek anlamında bir tasarım ve inşa değil mi?” şeklinde soyut düşünme ile ilgili bir örnek sunmuştur. İnsanı diğer canlılardan ayıran özellik tam da bu noktada devreye girmektedir; verilen örnekte arının altıgen biçimi verdiği balla bir inşa yapma işi hiç değişmemekte, arı hep aynı işi aynı şekilde yapmaktadır. Bu nedenle de arının yaptığı işlemin yaratıcı sıfatı almamasının yanında, işlem bir tekrar niteliğinde olması dolayısıyla içgüdü olarak nitelendirilmektedir. Buradan hareketle de, insanın diğer canlılarla olan karşılaştırması için bu örnek özelinde arı ve insan ele alınırsa; insanın soyutlaması bir tekrar içermediği ve her sorunda özgün/biricik çözüme ulaşabilme becerisi sebebiyle arıdan ayrılmakta ve dolayısıyla da içgüdü olarak nitelendirilememektedir. Yaratıcılık ve icat/keşif sıfatlarının artık insanın soyutlama yeteneğinin sonucunda kullanılabileceği çıkarımlanabilir.

Childe (1936)’in, nesneye isim vermenin (bir kavram ve/veya kuvveti ismiyle tanımlama, temsil) de bir “soyutlama” olduğunu söylerken aslında arının yapamadığı ama insanın yapabildiği soyutlamayı dile getirerek, diğer canlıların yaptığı soyutlamadan insanı ayrı tuttuğu anlaşılabilir. Bu duruma ek örnek olarak karıncaların ölüm çemberi de verilebilir. Karıncaların münferit bedenlere sahip fakat tek vücutmuş gibi hareket eden topluluk canlıları olduğu bilinmektedir. Yaşam ortamlarına göre özellikleri değişen karıncalardan özellikle birkaç türü görme yetisine hiç sahip olmadığı için tamamen koku yardımıyla yönünü saptayabilmektedir. O nedenle özellikle bu tür içerisinde tek bir karıncanın hatalı hareketi bütün sürüyü girdap şekline sokmaktadır ve bu kendiliğinden oluşmuş daire biçimi bir içgüdü sonucu ortaya çıktığından bu girdabı durdurmak söz konusu olmamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Karıncaların ölüm çemberi (Anonim 2024a).

Öte yandan ateşin kontrol edilebilmesi de insan için devrim niteliği taşımaktadır. Ateşin varlığının farkındalığının yanında; onu süregelen bir biçimde devam ettirmek, yeniden ateş haline getirecek bileşenleri birbirleriyle etkileşime sokmak, doğadaki bilginin keşfe yol açması şeklinde yorumlanabilir. “Atalarımız tarafından ateşin elde edilme şekli nasıl olursa olsun, belirgin olan bir şey var. Onun benimsenmesi (kullanımı) insan ve geri kalan hayvan dünyası arasında bir sınır koymuştur. Ortada olmayan bilgiyi meydana getirmenin yaratıcılıkla ilişkilendirildiği kaynaklar mevcuttur. “İnsan yanma denen şaşırtıcı süreci, ısı denen gizli gücü yalnızca yönetmekle kalmıyor, bunu yaratabiliyordu. İnsan artık bilinçli olarak yaratıcıydı” (Childe 1936).

Şekil 2. Neandertal tarafından 57.000 yıl önce yapıldığı düşünülen kazı şeklinde çizgiler (Jean-Claude Marquet, CC-BY 4.0) (Anonim 2024b)

Mağara resimleri çeşitlerinin içinde en eski olduğu bilinen profil çizgileri Orinyak dönemine aittir; bu dönemde parmağın çamura batırılmasıyla, kazıma yoluyla veya taşlarla çizilmiş olduğu bilinmektedir (Şekil 2); fakat perspektif aranmadığı konusu tartışmalıdır çünkü hayvanı birden çok cepheden aynı anda çizme denemeleri hatta mağaranın duvar kabartmalarını hayvana denk getirerek rölyefik bir etki elde edildiği de söylenmektedir. Orinyasiyen, Magdalenian ve Solutrén, üst paleolitik çağlarda Avrupa’da kalıntılarına rastlanan kültür çeşitleridir. Özellikle Orinyaklarda insan figürleri, alet yapımı ve mağara çizimleri dikkat çekmektedir (Yalçinkaya, 1971).

Ayrıca Batailles (1897-1962), sanatın başlangıcı olarak kabul ettiği eylemi “çamura parmakla şekil bozma” olarak betimlemektedir. Childe (1936), nesnelere üçüncü boyutlarıyla algıladığımız için onları iki boyuta çevirmenin güç olduğunu söyleyerek çağdaş bilim için resmin yazı kadar önemli olduğunu da ayrıca eklemiştir. Bu tür resimlerin genellikle mağaraların ulaşılmaz en güç alanlarına yapıldığı, bu nedenle de güç koşullarda meydana getirildiği bilinmektedir. Bu çabanın nedeni hakkında Childe de dahil olmak üzere birçok araştırmacı, bu resimlerin bir büyü amacına hizmet ettiğini düşünmektedir. Bu denli saklanması sebebiyle dış dünyada bir amaca fayda sağlaması, mağara resimlerinin özellikle ilk sayılabilecek örneklerinin çoğunlukla vahşi ve yırtıcı hayvanlar olması ışığında, onlardan korunmak ve avcılıkta başarıya ulaşmak amacı bulundurduğu üzerinde durulmaktadır.

Buna ek olarak da yukarı paleolitik dönemde yapılan mağara resimlerinin o dönem açısından zooloji bilgisinin üst düzeyde olduğu söylenmektedir. “Çizgilerinin aslına uygunluğu, besin sağlayan hayvanların ne denli incelenmiş olduklarını gösterir. Resimlerden o çağ hayvanlarının, hatta balık ve geyiklerin bile kaç tür oldukları anlaşılabilir” (Childe, 1936).

Dönemin getirdiği şartlar göz önüne alınsa da, yapılan çizimlerin ‘amaca hizmet etme’, ‘fayda sağlama’ ve ‘pratik hayatta karşılığını bulma’ gibi gayelerinin bulunmasının değişmeyişi buradan gözlemlenebilir. Ayrıca yapılan eksiksiz çizimler, gelecek kuşaklara bilgi aktarmanın amaçlandığını da düşündürmektedir.

Çizimlerde ve aletlerde güzellik arayışının işlevle ters orantılı olduğu hakkında görüşlerini Klein (2022), Homo Erectus türü hakkında ilkel olmadıklarını ve “tarihte ilk kez güzelliğe özlem” duyduklarını dile getirerek bu duygusunu “çağın evrensel nesnesiyle bastırmaya çalıştılar” şeklinde ifade etmektedir. Bu nesneyle ilgili bilgileri Klein (2022) şu şekilde aktarmaktadır: “Suriye çölündeki bir havzanın kenarında yer alan Nadaoviyah sit alanında arkeologlar, 500.000 yıl önce yapılmış, son derece incelikle işlenmiş, binlerce el baltası buldular. Üçgen, damla, badem ve kalıp şeklindeki nesnelere mükemmel bir simetriye sahipti, yüzeyleri o kadar pürüzsüz ve cilalıydı ki, yapıldıkları kaya olan çakmaktaşı parlıyordu. Bu gösterişli işlemenin hiçbir pratik kullanımını olamaz. Güzellik duygusu, Homo Erectus’un kültürünü ve yaşamını belirleyen bir alette kendini gösterdi.”

Şekil 3. 73.000 yıl öncesine dayandığı düşünülen beş adet çizgi (Anonim, 2024c)

Buna ek olarak çizimin gerek duyulmadığı ortamlar da bulunabilmektedir; Bunları bilim insanlarının genellikle üzerine yoğunlaştıkları parmak ya da elle işaret şekillerine ek olarak De Waal (2001) bu yaklaşımın sınırlı bir bakış açısı olduğunu savunmaktadır. Bu savunmasını gözlem yaptıkları Nikkie isimli şempanze üzerinden örneklemektedir: “Nikkie bir keresinde benimle çok daha incelikli bir teknik kullanarak iletişime geçmişti. Benim hendeğin üzerinden yabancı yiyecekler atmama alışmıştı. Bir gün veri toplama işine dalıp hemen arkamdaki çalılardan sarkan yiyecekleri tümüyle unutmuştum. Nikkie unutmamıştı. Tam karşıma oturdu, kızıl kahverengi gözlerini benimkilere kilitledi ve -dikkatimi çektiğini anladıktan sonra- başını ve gözlerini aniden çevirip sol omzumun üzerinde bir yerde sabitledi sonra tekrar bana bakıp hareketi tekrar etti. Bir maymuna nazaran daha anlayışsız olabilirim ama ikincide onun bakışlarını takip ettim ve yiyecekleri gördüm. Nikkie ne istediğini tek bir ses ya da el hareketi kullanmadan ifade etmişti. Böyle “işaret etmek” için başkasının sizin gördüğünüz şeyi görmediğini anlamanız gerekir; bu da herkesin aynı bilgiye sahip olmadığını farkında olduğunuz anlamına gelir” (De Waal, 2001).

Tıpkı Barnard (2019)’un örneğinde olduğu gibi hayvanların insanlardan ayrıldığı noktanın dil ile işaret etme olduğu bu örnekle daha da pekişmektedir. Çünkü insanlar istekleri doğrultusunda da hareket etmektedir ve isteklerin sayısı arttıkça daha formel bir yapıya geçme gereği duyulduğu da bu örneklerden çıkarımlanmaktadır.

Bunun yanında Charles Menzel tarafından Dil Araştırma Merkezi'nde Panzee adındaki dişi şempanze ile bir işaret deneyi yapılmıştır. “Charlie, Panzee adındaki dişi şempanzenin kafesi yakınında ağaçlık bir yere yiyecek gömüyor ve bu sırada Panzee'nin onu seyretmesine izin veriyordu. Panzee yiyecek saklama faaliyetini parmaklıklar arkasından görüyordu. Charlie'nin bulunduğu yere gidemeyeceğinden, yiyeceği almak için insan yardımına muhtaçtı. Charlie çalılıklar arasında yere küçük bir çukur kazıp içine bir şeker ya da çikolata saklardı. Bazen bunu akşam herkes gittikten sonra yapardı. Yani Panzee bu gördüğü şeyi ertesi sabaha kadar kimseye anlatamazdı. Ertesi sabah bakıcılar geldiğinde de deneyden haberleri bile olmuyordu. Panzee'nin önce bakıcının ilgisini çekmesi, sonra da onun bildiği şeyi bilmeyen, hatta ilk başta da neden “bahsettiğini” bile anlamayan birine bilgi vermesi gerekiyordu. Panzee'nin yardıma çağırdığı insanların hepsi ilk başta davranışına şaşırıldıklarını ama çok geçmeden onlardan ne istediğini anladıklarını söylemişlerdi. Onun işaretlerini, kaş göz hareketlerini, solumalarını, bağırma seslerini takip ettiklerinde ormanda saklı olan şeyi bulmakta hiç zorlanmamışlardı. Onun talimatları olmasaydı nereye bakacaklarını bilemezlerdi. Panzee asla yanlış bir yeri ya da daha önce kullanılan bir yeri işaret etmemişti” (De Waal, 2019).

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere maymun “hafızasında mevcut olan geçmiş bir olayı, onunla ilgili hiçbir şey bilmeyen, hiçbir ipucu veremeyecek insanlara anlatmayı başarmıştı” (De Waal, 2019). Bu örnekte çizme eylemi doğrudan, somut bir şekilde görülmesi de işareti takip eden göz doğrultusuna hareket ettiği, yani bir çizgi, bir doğru üzerinde gözünü sürdüğü andan itibaren çizgiden bahsedilebilmektedir.

Tasarım perspektifinde bu durum ele alındığında ise aslında çok farklı olmayan, bilgileri toplama, kayda geçirme, bir sonraki aksiyon için hazırlama ve çizimin dışındakine çizimle fayda sağlama gibi basamakların ortak olduğu görülmektedir. Öte yandan Magdalen ve Orinyak'ların mağara resimlerinin somutluğu soyut düşünce kapasitesinin olmadığı anlamına gelmemektedir, fakat düşüncelerinin somut olduğu söylenebilir. Bu durum içinde buldukları yaşam biçimiyle doğrudan ilişkili olabilir zira ilerleyen dönemlerde soyut resimler ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Sanat ve tasarımda temsil dili olarak çizgi diğer temsil biçimlerine kıyasla tasarımdaki yeri bir düşünme biçimidir. Tasarım disiplininde ise çizginin rolüne bakıldığında tasarım sürecinin büyük çoğunluğunun bir öz kontrol ve uzun vadeli planlama gerektirdiği ve alet yapma yeteneğinin tamamıyla yaratıcı düşünmeden geldiği tespit edilmiştir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik bilinci işin içine katarak yapıyor olması dolayısıyla yapılan eylemin anbean değişime uğruyor olmasıdır. İnsana özgü olarak belirtilen kendine özgülük durumu, çizgi açısından bakıldığında çizenin çizdiğinde kendini görmesini ve aynı zamanda yapılan eylemin çıktısının (çizilenin) biricikliğini de açıklamaktadır. Araştırmada değinilen bütün bu argümanlarla çizme fiilinin, bilfiil bir düşünme biçimi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Babadağ M. (2021). Tasarımda bilgi ve değer sorunsalının tarih öncesi taş alet teknolojisi üzerinden incelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 128s.
- Barnard A. (2016). Language in prehistory, Cambridge University Press, Online ISBN:9781139644563, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139644563>
- Barnard A. (2019). Tarihöncesinde Dil, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, ISBN: 978-605-7827-01-2
- Childe V. G. (1936). Man Makes Himself, 6. Baskı, United States of America: Mentor Books, 183p.
- Davidson D., (2018). Transference as a form of active imagination, In Technique in Jungian analysis (pp. 188-199), Routledge, DOI:10.4324/9780429480898-11
- De Waal F. B. M. (2001). Tree of Origin, What Primate Behavior Can Tell Us about Human Social Evolution, Çev. Dilek Eylül Dizdaroğlu, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Bilim Yayınları
- Haşlakoğlu O. (2020). Sanat Felsefesi ve Estetik Yazıları Kuram, Eleştiri, Düşünce Notları, 1. Baskı, Bursa: Sentez Yayıncılık, ISBN 10: 605992297X, 262s.
- Haşlakoğlu O. (2021). Felsefece, İstanbul: Hece Yayınları, 1. Baskı, ISBN 10:6257449898, 204s.

- India Today Education Desk (2024a). Lost in a loop: How army ants commit suicide. Erişim Adresi (23.08.2024): <https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/what-is-ant-mill-spiral-of-death-2398709-2023-06-27>
- Klein S. (2022). Dünyayı Nasıl Değiştirdik? İnsan Aklının Kısa Bir Tarihi, Çev. Sema Özgün, İstanbul: Say Yayınları, ISBN:9786050209334, 272s.
- Popular Science (2024b). Neandertaller 57 Bin Yıl Önce Sanat Yapıyor Olabilirdi. Erişim Adresi (29.10.2024): <https://popsci.com.tr/neandertaller-57-bin-yil-once-sanat-yapiyor-olabilirdi/>
- Türkiye Gençlik Birliği (2024c). Erişim Adresi (29.10.2024): <https://tgb.gen.tr/kultur-sanat/Insan-eliyle-yapilan-en-eski-cizim-bulundu-26910>
- Yalçınkaya I. (1971). Paleolitik devirlerde kadın figürinleri. Antropoloji(06). https://doi.org/10.1501/antro_0000000238